NEVERNI TOMA ZA KkatedROM

miroslav egerić

„U svemu što stvaramo, piše u svojoj prvoj knjizi* kritike Dragan Jeremić, leže tragovi naše ličnosti. U nekima je naš lik jasniji, a u drugima dublje utonuo i teže ga je raspoznati. Pesnik ili pripovedač slika svoj lik neposredno u onome što opisuju, a kritičar pišući o delima u kojima se već ogledaju drugi likovi: lik pisca, lik izvesnog stila, lik vremena. Stoga pisati... o kritičaru izgleda kao otkrivati lik slikara na osnovu njegovih portreta drugih ličnosti".

Kakav je lik ovog kritičara na osnovu „njegovih portreta drugih ličnosti"? Ima li u njegovim kritikama „lične jednačine" i da li je moguće iz niza analiza, na ovom primerku kritike, sastaviti jedinstven portret, u kome će, kao u plavetnilu bistre duhovnosti, da cakli „jedan deo njegove ličnosti, njegov ugao gledanja, njegov pogled na umetnost i svet"?

Dragan Jeremić je kritičar iz reda erudita, one vrste ljudi kojima imponuje znanje kao takvo i koji vole da imponuju znanjem, koji pišu sa osobitim obzirom na posledice pisanja, pa su njihovi redovi prožeti oprezom, koji vole iluziju obuhvatnog, objektivnog suđenja dok pišu, siguran metodski tok misli, pravo i uglavljeno njeno kretanje, lišeno asocijativne igre, smelih letova fantazije, barokne punoće stila. Kritičar čiji redosled misli ostavlja utisak strogosti, koji ide u pravoj liniji, ne vrluda po ćudi intuicije, i ne ostavlja dvosekle tragove, i dvoumljenja o smislu onoga što je imao i hteo da kaže. Otuda je jedno malo iznenađenje čitaocu priredio već svojim naslovom. Prsti nevernog Tome je naslov koji treba da sugeriše misao o kritičaru kao čoveku koji u sve sumnja, koji zato ima izvestan odsjaj tragike ili bar dramatike u liku, jer sumnjati u rane Hristove, u često opasnim spletovima katehizisa i slepih vernika, znači živeti rizičan život prisutnog a raspetog sudije, poigravati se na sve i ništa sa čitavim životom. Jeremićev neverni Toma, odslikan u ovih dvanaest portreta (Ivo Andrić, Milan Bogdanović, Dobriša Cesarić, Marko Ristić, Vladan Desnica, Ciril Kosmač, Ranko Marinković, Mihailo Lalić, Dobrica Ćosić, Antonije Isaković, Miodrag Bulatović, Branko Miljković) sve je drugo samo ne strasno sumnjalo. Za konkretni reljef sumnje, za tajne intuitivne procese kojima ona prodire u zabranjene zone misli i emocija, Jeremićev neverni Toma ima puka sredstva vere: silogizme, osmeh ljubitelja realističke umetnosti, opšta mesta o veličini pisca. On ne poseduje vatru koja razjeda iznutra svaku veru, misao, nesitu i divlju, koja ništi konvencionalne nanose mišljenja, ni duh unutrašnjih očiju što razmiču naslage trivijalnih verovanja. Njegov neverni Toma pripada redu pravih vernika, činovnika i više liči na konvencionalnog profesora za katedrom ili na spokojnog predavača na nekom od narodnih univerziteta. Duh sumnje ili neverovanja, koji kao topionica, rastapa poznate elemente misli o pojavama sveta, lučeći nov, nesvodljiv rezultat, njemu je poznat samo iz knjiga.

Ali to je „jedan deo autorove ličnosti". Strogost njegove metodike zahteva jedan postupniji, u lestvicama reljefniji put:

dakle, nema sumnje, Jeremić ima svoj „pogled na svet i umetnost". Taj pogled sadrži nekoliko veoma rastegljivih formula, počev od one da se svako delo javlja u vremenu i društvu i nosi njihov pečat do one rafinovanije — da je književno delo ne samo odraz nego i izraz stvarnosti, da poseduje relativnu nezavisnost prema spoljnom svetu i da, kad je takvo, ono postaje dijalektički momenat promene stvarnosti, posredni kvasac istorije. Odatle, nužno, u difuznim pravcima, granaju se opažanja kritičara o humanoj misiji pisane umetničke reči, o njenom oslobodilačkom duhu i vojevanju za širi razmah duhovne i duševne punoće ličnosti, o nostalgiji umetnosti da „nadigra" svireposti i surovosti života. Taj svoj pogled on nije razvijao i dokazivao u posebnim, posebno formulisanim teoretskim zahvatima, ali se u sumi njegovih analiza pomenutih pisaca mogu jasno razlučiti obrisi i sadržaj takvoga gledanja na književne stvari i njihove uloge. Ono što je daleko bitnije za sliku njegovog kritičkog profila, za određenje stvarnog specifikuma njegove kritike u primeni, jeste pitanje o prirodi toga "pogleda na svet".

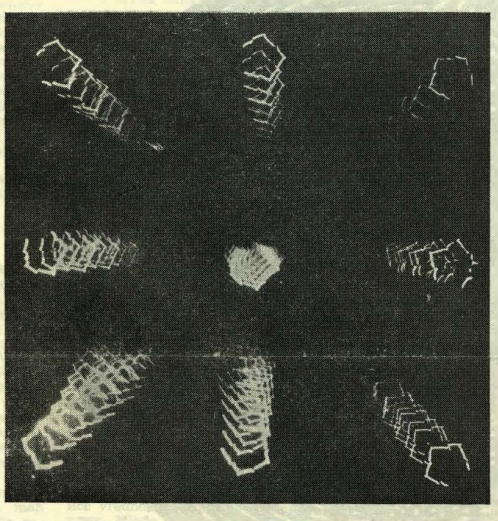

GRUPPO N — dinamična fotorefleksija

Okvirno, sva ona množina masovnih ramova, mentalnih uporišta, koje ljudi zovu pogledima na svet, a koji često varljivim firmama i pozlatama svraćaju pogled sa unutrašnje osobenosti kritičara, može u načelu mnogo, presudno, da pomogne kritičaru žive intuicije, razigranih darova, zaoštrene umne i afektivne slobode. Ti pogledi na svet, drže u koheziji žive snage duha, koncentrišu i na bitno upućuju ćudljive želje utiska, održavaju neku vrstu treznog i potrebnog reda u rasporedu elemenata koji neprestano žele da pohrle iz zatvorenih prostora jedne jake duhovne organizacije. Pogled na svet, osim toga, zgušnjava i zgrušava, rastresite sastojke jedne vizije, jednog životnog kruga, tvoreći od njih kohezivne celine, braneći njihovim ćudljivim ambicijama osipanje u proizvoljno, slučajno, hirovito. Sasvim slično nagonu za plodnošću, on čuva ličnost od intelektualnog erotizma, ako se tako može reći, centrira duhovne strukture na bitna ispunjenja, održava vezu sa bitnim pitanjima o smislu i posledicama umetničke aktivnosti. Sve to, naravno, i jedino, ako je reč o neporecivoj oštrini duha, ne u smislu zajedljivosti i podsmeha, nego u smislu individualnog reljefa, onog koji nam otkriva čoveka sa željom ne samo da zna izvesne stvari nego da u njih unese dubinu jedne vizije, doživljaja sveta, intenzivnog pokreta svih ličnih moći i bogatstava naslaganih u riznicama moždane kore. Kritičar koji nema te žarišne, tvoračke radosne podsticaje, koji se „opušta" pred saznanjem da poseduje znanje u moždanim fijokama, ostaje na stepenu reproduktivne tehnike i za njega je tvorac sveta otkrio — lepote Pamćenja. Priroda Jeremićevog pogleda na svet je baš iz familije takvih, koštunjavih datosti, koje se upamte da se ponove, ali koje ne sežu u konkretne struje i tkiva umetničkih dela da bi tamo našli jedinu potvrdu i hranu za novi život. On će tačno reći za Bogdanovićev kritički stav: humanistički vitalizam, za Ćosićev kriticizam da je antimitski, za Ristićevu estetiku da je umesto estetike, ali kad treba pokazati zašto ovi pisci imaju baš takav stav, kojim maticama života su potekli baš ti a ne drugi darovi, Jeremiću ostaju opšte etikete, katedarski paralelizmi i analogije, koje po sebi mogu imati neke čari, ali bez veze sa piscima o kojima je reč.

On ima svoj pogled na svet onako kako čovek u ovom pragmatskom, merkantilnom dobu, ima svoja kola, televizor, broj svog žiro-računa, broj telefona i listu ličnosti sa kojima saobraća. To nije i pogled u svet; lišen je onog potresnog i dubinskog gibanja tajni koje svet poseduje; pretpostavljajući znanje kao posed, znanju kao finalu živih procesa, kritičar nužno ostaje na stepenu nabrajanja posmatranih pojava u umetnosti, zamorne statističke analize, te su mu od male pomoći i Platon, i Aristotel, i Emerson, i Raskin, i Rene Velek i Umberto Eko! Kao da se život svirepo šali sa ljudima u umetnosti ne priznajući im neprospavane noći rada, ni otekle kapilare na prstima! I kao da se zahvalnost izvesnim vrednim radnicima zbija u orahovu ljusku ironije: lošu knjigu isto toliko je teško napisati kao dobru! A pogledi na svet, metode, posebne naučne discipline kojima se kritičar služio dok je pisao takvu knjigu, igrom sudbine, uvek nimalo ne zanimaju svirepe čitaoce!? Središte u kojem se seku svi ti preduslovi dobre kritike, mnoštvo znanja i metoda (sociološkiih, filozofskih, lingvističkih, biografskih, psihoanalitičkih) na žalost mnogih kritičara, ne stvara se po diktatu voljnih potreba niti po stepenu pripadnosti nekom filozofskom pravcu...

Pošto je to od neobilazne vrednosti za čoveka koji sudi o tudim stilovima, ostaje da se ispita osobenost i bogatstvo prinosa njegovog ličnog stila. Dragan Jeremić, odslikan u ovih dvanaest portreta savremenih jugoslovenskih pisaca, mora se priznati bez metaforičnog uvijanja, lišen je jedrog i magnetskog ličnog stila, onog koji se takmiči sa jezikom muzike, logikom slika i reljefom duha, koji kod dobrih kritičara diže i obasjava predmete, čineći od pisaca ljude koji se kreću a od njihovog problema, nesvodljive intenzitete života. Pravdi za volju, on ima svoj stil, ali on je u redu onih osobenosti koje nemaju osobenost, za čije lice i naličje uvek važi jedna ista oznaka. U njemu je pre svega neprekidno odsustvo žive imaginacije: otuda i sve ličnosti u njegovoj knjizi liče jedna na drugu: Marko Ristić na Bogdanovića, Mihailo Lalić na Dobricu Cosića, Ciril Kosmač na Ranka Marinkovića! Tu su, iz studije u studiju, i drugi pojmovi i druge reči, ali duh koji treba da pretvori pojam u lik, kome se podastire ono tajno-intimno u duševnom i duhovnom polju pisca otkazuje svoje učešće i rečenice kazuju samo puke spoljašnje oznake. Zato iz Jeremićevih rečenica čovek ne vidi ni duhovnu lepotu i topao dah Bogdanovića kritičara, ni dijalektičku prodornost Ristićeve misli, ni čitav onaj dubinski vatreni drhtaj poezije u delu Iva Andrića, što ujedinjuje smirenost mudrosti i eruptivnost nagona, tragiku neizvesnog i meru izvesnog.

Jeremić zna izvrsno da vidi i rasklopi, razloži i proceni logičke protivnosti nečije misli; ume da opazi nedoslednosti, da označi sofističke naslage i otkrije izvore nečijeg umovanja, ima u njemu i lepe tradicije naše kritike da svoje mišljenje podupre navodima iz dela, da nađe uporišne stubove pišćeve misli i da im označi domašaj, on zna da veštoo utka znanje ranijih pisaca i dela u tokove svoje misli, i pored izvesne poze, koja je očigledna kad paradira stranim imenima koja je čitao, ostavlja trag poštenog napora da svoju misao savesno dokumentuje boljim i jačim mislicima. Nije slučajno što je u ovoj knjizi Jeremić kao kritičar blizu punog pogotka jedino u analizi dela Marka Ristića i nije slučajno to da u analizi ostalih pisaca uvek skoro njegova misao živne kad nađe na rudu racionalne prirode, koju kritičar, posle dograđuje ili negira, shodno ličnom uverenju i lektiri koju je pročitao. Na tom stepenu, neverni Toma ima gipke i spretne prste i njegovim zahvatima nema se šta zameriti. Ali, čim treba od razdvojenog, raskopljenog, stvoriti celinu, ličnim izrazom, plastikom misli, izraziti nečujne prelaze iz jednog umetnikovog stanja u drugo, obasjati tajni rad njegove imaginacije, u punoj oštrini doreći dvosekle procese duše, sav onaj treptav, neuhvatljiv svet podzemne logike u umetniku koji goni osećanja u izraz i taj izraz ostvaruje, kritičar se poštapa rečenicama kao: „Bogdanović je izvanredan analitičar", „Andrić je klasičar, a ne avangardist", „Ristić prevashodno polemičan duh", ne pokazujući ni dušu Bogdanovićeve analize, ni prirodu Andrićevog klasicizma na konkretnom umetničkom poslu invencije, niti blistavi sjaj Ristićevog polemičkog duha. Za unutrašnje slikarstvo misli, kako je neko definisao oratorsku veštinu, Jeremiću nedostaje pokretljivost senzibilnosti i gipkost mašte, kao i žalac munjevite igre duha. On je iz reda kritičara epski opširnih, za koje je Volter stvorio svoju čuvenu izreku: „Tajna da se bude dosadan jeste u tome da se kaže sve", čijim vodoplavnim meditacijama ne postoje unutrašnje brane, niti souke vrhovne realističke preciznosti (Pisati tako da rečima bude tesno a mislima prostrano!).

Nedavno je neko iz hora uslužnih kritičara pronašao srodnost između kritika — Ljubomira Nedića, Bogdana Popovića, Milana Bogdanovića i Dragana Jeremića! Već i sam popis ovih imena govori o veličajnosti otkrića! Od Ljubomira Nedića Jeremića deli njegova usukana filozofija u kritici, odsustvo umetničke osetljivosti, od Popovića odsustvo elegancije i oplemenjenosti stila, od Bogdanovića nesmisao za reljefni izraz i tople struje života u delima pisaca. Ako bi se na sitno, kako se obično čini, tražile analogije i potrzale spokojne seni prošlosti, Jeremić bi, po izvesnoj pedagoškoj brižljivosti, pre bio naslednik Jaše Prodanovića, po monotoniji stila naslednik današnjeg, poznog Gligorića, a u glomaznoj količini nesvarenih ideja i učenja naslednik Vladimira Dvornikovića, bez ikakvog političkog prizvuka u tom poređenju. Ako bi se htela i dalje pamfletska zaoštravanja, (ovaj članak nosi u naslovu i to obećanje) sa čašicom svireposti, na njegovom primeru mogla bi se ponoviti rečenica mlađog Gligorića o Bogdanoviću: „Kažu da je on naslediio Bogdana Popovića i Jovana Skerlića. Tačno. Od prvog je naslediio to da nema šta da kaže a od drugog to da kad je nešto rekao izgleda kao da je stvarno nešto rekao".

Dragan Jeremić pripada nizu kritičara koje je stvorila razređena atmosfera naše književne koegzistencije, nastale krajem šeste i početkom sedme decenije: jednom vremenu bez velikih poteza u delima i kritici, koja, budući otisak te atmosfere, ne može da se izvije u zamah otkrivačke elevacije, u reljef zaoštrenih polemičkih vizija, niti u prodornosti koje hrani lepota jednog strasnog i strasno branjenog ubeđenja. Njegova je kritika isto toliko podatak o vremenu u kome je pisana kao o čoveku koji je napisao: ni rušilačka ni gradilačka, sva je u tihim vodama katedarske dobroćudne logike, sa osobitim obzirima za pedagoške efekte, sa jednom lagodnom notom bezbrige, komocije koju ima čovek čije čeone kosti ne ozaruje sjaj i tragika borenja sa neizvesnim. Otuda se ovim tekstovima ne može poreći jedna osobina: dahom srdačnosti natkriljena bonomija kritičara, topao, blag i nasmešen pogled kojim on potvrđuje sve vrednosti o kojima je reč u knjizi. Jeremić voli da navede Bogdanovića: „Kritičar je zapovedno upućen da ima što nežniju ruku i što pitomiji pogled", ali, čini mi se, da zaboravlja kako to važi samo za slučajeve ako i kad delo zahteva pitomost i nežnost postupka zbog suptilnosti unutrašnjeg reljefa i delikatne osetljivosti duha. Kritici Dragana Jeremića, ispisanoj u ovoj knjizi, ne preti opasnost od slobodnijeg rada prstiju „nevernog Tome", od grubosti postupka. U svojoj surosti i suvoći stila, u tipično docentskoj varijanti akademske misli o umetnosti, u samozadovoljstvu i mlako-gorljivom temperamentu, ta kritika ne pali nikakva svetla otkrića i anticipacije, nikoga ne greje i ne inspiriše i kad se jednom bude sumirao kritički aktivizam današnjice, melanholiji istoričara ostaće da zaključi: u sedmoj deceniji XX veka, na čelu kolone srpskih kritičara bez elevacije, zahvaljujući zakonu inercije, igrama konvencije i odsustvu načelne borbe, stajao je: Dragan Jeremić.

* Dragan Jeremić: Prsti nevernog Tome. Nolit, Beograd, 1965.